

DREPTUL DE DEVOLUȚIUNE ȘI INSTITUȚIA CONTROLULUI JUDICIAR ÎN DREPTUL CANONIC*

Lector univ. dr. Cosmin SANTI**

Abstract: Devolution is a juridical-canonical institution, found both in ecclesiastical and civil law in Romania. The right of canonical devolution is a special right, whereby an administrative organ of superior competence, goes beyond its own jurisdiction and intervenes on organs situated in a lower hierarchical status, by exercising the prerogatives of supervision, control and guidance executed *ex officio*, in order to apply and respect the law and restore institutional order. This right of control of higher organs over those hierarchically inferior does not prejudice the independence of the units of jurisdiction or diocesan autonomy, but focuses on the link between freedom and responsibility, for the maintenance of the canonical and administrative order of the Church. Church devolution is based on the canonical principles of diocesan autonomy, subsidiarity and jurisdiction. The right of devolution is a canonical control, similar to the institution of judicial review in civil law, whereby higher courts under the direct supervision of the canonical jurisdictional authority have the obligation and power to verify, under the conditions and with the procedure established by law, the legality and soundness of decisions rendered by lower courts and to annul or modify those decisions which are erroneous or to confirm those which are legal and valid. Judicial review by the competent courts is exercised through appeals.

Keywords: devolution; judicial review; canon law; civil law.

1. Introducere. Devoluțiunea în Biserica Ortodoxă Română

În acord cu principiul ierarhic, cu practica tradițională a vieții bisericești și cu prevederile exprese ale canonului 11 al Sinodului VII Ecumenic, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*¹ înscris în textul său și *dreptul de devoluțiune* (art. 26, alin. 24) în vederea aplicării întocmai a acestui principiu.

* Acest studiu a fost prezentat la sesiunea anuală de comunicări științifice „Dreptul și societatea în tranziție”, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, în 20–21 aprilie 2023.

** Universitatea „Valahia” din Târgoviște; cosmin.santi@valahia.ro.

¹ *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 4768/2007 și recunoscut prin H.G. nr. 53 din 16 ianuarie 2008, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 50 din 22 ianuarie 2008, republicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 97 din 10 februarie 2020.

Dreptul de devoluțiune este un drept de supraveghere, control și îndrumare executat *ex officio*², de către un organ administrativ de competență superioară asupra organelor situate într-o stare ierarhică inferioară, în cazul când acestea, din neglijență sau din abuz de putere, nu-și îndeplinesc sau încalcă prevederile canonice sau regulamentare (neaplicarea legii sau aplicarea greșită a legii)³. Acest drept este unul vechi în Biserică, cu temeiuri în canoanele ecumenice și locale, care sunt obligatorii pentru întreaga comunitate creștină. Utilitatea și importanța practică a acestui drept constă în restaurarea și asigurarea canonicității, în organizarea Bisericii și în aplicarea fără abuz și încălcări ale principiului ierarhic, dar și pentru a exista încredere și autoritate dreaptă între toți membrii Bisericii.

Scopul pentru care se exercită dreptul de devoluțiune în Biserică, instituție juridică prevăzută și în legislația de stat⁴, este acela de a menține autoritatea canoanelor și de a garanta că toate activitățile ecleziale de natură dogmatică, liturgică, administrativă și organizatorică se desfășoară în cadrul ortodox al Bisericii⁵, respectându-se principiul ierarhic. Astfel, prin dreptul de devoluțiune un organ de jurisdicție superioară intervine în mod excepțional, atunci când organul competent nu-și îndeplinește obligațiile sau îndatoririle sale sau când încalcă normele canonice și legislația bisericească, substituindu-se acesteia din urmă și aplicând legea în locul ei. Acest drept special, nu reprezintă o situație curentă sau ordinară, ci o intervenție extraordinară ce trebuie motivată temeinic de către autoritatea superioară care o aplică, potrivit uzanțelor legale și în spiritul tradiției canonice, pentru a putea fi evitate eventuale măsuri discreționare sau abuzive. Astfel, trebuie împlinită mai întâi procedura biblică, prin chemarea la consultare a celui acuzat, aplicându-i-se două sau trei avertismente, potrivit textului de la Matei 18, 15–17: „*De-ți va greși ție fratele tău, mergi, mustră-l pe el între tine și el singur. Și de te va asculta, ai câștigat pe fratele tău. Iar de nu te va asculta, ia cu tine încă unul sau doi, ca din gura a doi sau trei martori să se statornicească tot cuvântul. Și de nu-i va asculta pe ei, spune-l Bisericii; iar de nu va asculta nici de Biserică, să-ți fie ție ca un păgân și vameș*”.

Dreptul de devoluțiune este unul inerent oricărei administrații organizate ierarhic, fiind statuat de prevederile canonului 11 al Sinodului al VII-lea Ecumenic de la Niceea (787): „*Fiind cu toți îndatorați să păzim dumnezeieștile canonane, suntem datori să-l ținem cu orice chip nevătămat și pe cel care zice să fie economi în fiecare biserică. Și dacă fiecare mitropolit așază econom în biserica lui, bine este. Iar de nu, episcopului Constantinopolului îi este îngăduit ca din propria sa putere să rânduiească econom în biserica aceleia. Așijderea și mitropoliților, dacă episcopii*

² Cu referire la un organ sau o autoritate care acționează din proprie inițiativă, potrivit atribuțiilor ce-i revin; a se vedea L. Săuleanu, S. Rădulețu, *Dicționar de termeni și expresii juridice latine*, ediția a II-a, Ed. C.H. Beck, București, 2011, p. 115.

³ G. Soare, *Legislația bisericească*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXIX (1951), nr. 3–6, p. 181.

⁴ A se vedea art. 964 din Codul civil privind devoluțiunea succesorală legală sau principiile generale ale devoluțiunii legale a moștenirii; devoluțiunea prevede trecerea unui drept de la o persoană la alta.

⁵ C. Pîrvu, *Dreptul de devoluțiune*, în „Studii Teologice”, VI (1954), nr. 7–8, p. 395.

*supuși lor nu voiesc să așeze economi în bisericile lor, același lucru să se păzească și în privința mănăstirilor*⁶. Interpretând prevederile acestui canon, atât Ioan Zonaras⁷, cât și Nicodim Milaș⁸, consideră că dreptul de devoluțiune al Patriarhului sau al Mitropolitului este unul extins, întinzându-se asupra tuturor cazurilor în care episcopul întârzie să aplice normele canonice în eparhia sa⁹, precum și atunci când acesta încalcă prevederile statutare și regulamentare bisericești.

Astfel, prin devoluțiune se înțelege dreptul patriarhului de a interveni în mod excepțional, *ex officio*, în treburile eparhiale ale mitropoliților și ale episcopilor, chiar fără voia chiriarhului titular¹⁰, pentru a lua măsuri canonice și disciplinare pentru bunul mers al Bisericii (Can. Ap. 34, 37; 11 Sin. VII Ec.; 52, 55 Cart.); să primească reclamații și apeluri (Can. 5 Sin. I Ec.; 9, 17, 25, 27 Sin. IV Ec.; 6, 14 Ant.; 11, 14 Sard.; 11, 19 Cart.; 4 Teofil) și să facă vizite canonice (Can. 52 Cart.). Dreptul de devoluțiune îl au și mitropoliții față de episcopii sufragani, precum și episcopii față de conducătorii unităților bisericești în subordine sau jurisdicție, când aceștia nu se îngrijesc de îndatoririle lor canonice.

Acțiunea de control și supraveghere pe care episcopul o exercită asupra parohiilor, mănăstirilor și tuturor așezămintelor religioase din jurisdicția sa, nu trebuie privite și interpretate ca un drept *de veto* sau imixtiune bisericească, adică ca un drept universal de administrare pe care l-ar avea episcopul asupra bunurilor sau patrimoniului instituției din subordine. Acest drept de control al organelor superioare față de cele inferioare ierarhic, nu micșorează independența unităților arondate jurisdicțional și, astfel, nu creează forului superior vreun drept de administrare a averii sau bunurilor în cauză, ci ajută la păstrarea raportului dintre membrii ierarhiei, așa cum a fost stabilit de la început, pentru a sprijini realizarea scopului pământesc al Bisericii¹¹. Dreptul de devoluțiune se axează pe legătura dintre libertate și responsabilitate, adică pe autonomia proprie a fiecărei eparhii, dar și pe cooperarea sinodală între ierarhi, pentru menținerea ordinii canonice și administrative bisericești. Astfel, în slujirea Bisericii Ortodoxe nu există drepturi fără obligații și nici autonomie eparhială fără comuniune sinodală¹² și coresponsabilitate. Acest drept al controlului și supraveghere canonică nu trebuie privit ca o pretenție a primatului universal, practică străină de duhul Bisericii Ortodoxe. Fiecare autoritate canonică, și în special chiriarhul locului,

⁶ I. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe Române. Note și comentarii*, s.n., Sibiu, 2005, p. 188.

⁷ Ioan Zonaras (în greacă Ζωναρᾶς Ἰωάννης, n. 1074 – d. 1159) a fost mare un canonist, cronicar, istoric și teolog bizantin, care a trăit la Constantinopol. În timpul împăratului Alexios I Comnen a deținut funcțiile de șef al justiției și de secretar privat (protascribit) al împăratului.

⁸ A fost un ierarh ortodox sârb, episcop de Dalmația între anii 1890–1912, cunoscut ca unul din cei mai mari canoniști ortodocși din secolul al XIX-lea, autor a multor cărți de Drept canonic, larg utilizate de specialiști.

⁹ V. Șesan, *Dreptul de devoluțiune al Patriarhului și Mitropolitului*, Institutul de arte grafice și editură Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1937, p. 5.

¹⁰ † N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, vol. I, partea a II-a, Arad, Tipografia Diecezană, 1931, p. 512.

¹¹ Idem, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. I, partea I, Tipografia Diecezană, Arad, 1930, p. 232.

¹² Adresa Patriarhiei Române, nr. 1949/19 aprilie 2021.

reprezintă un punct de reper în eparhia sa, iar în jurisdicțiile lor, mitropolitul și patriarhul exercită propriul primat¹³ în spiritul coresponsabilității și sinodalității.

Astfel, în baza dreptului de devoluțiune se exercită în Biserică dreptul de supraveghere, inspecție și îndrumare, autoritățile canonice de nivel superior intervenind în exercițiul autorităților de rang inferior, în momentul în care nu se conformează sfintelor canoane, Statutului de organizare și funcționare al Bisericii și regulamentelor lui de aplicare. Autoritatea canonică superioară poate să întreprindă și preventiv activități statutare de control și îndrumare față de unitățile din subordine, pentru a preîntâmpina încălcarea prevederilor legislației și reglementărilor bisericești.

Potrivit actualului Statut de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române, devoluțiunea este apanajul puterii jurisdicționale bisericești a Patriarhului, respectiv, Mitropolitului, și în special al puterii judecătorești, iar dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune al patriarhului și al mitropolitului derivă din responsabilitatea de a prezida sinodul patriarhal, respectiv, sinodul mitropolitan.

Mitropolitul, în materie disciplinară are următoarele prerogative: exercită dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune în eparhiile sufragane în vederea restabilirii ordinii canonice și administrative; primește acuzațiile și sesizările privind mitropoliții onorifici, arhiepiscopii, arhiepiscopii onorifici, episcopii, episcopii-vicari, arhierii-vicari de la eparhiile din mitropolie, și, în consultare cu Patriarhul României, le înaintează Sinodului Permanent printr-o adresă scrisă, solicitând examinarea acestora privind trimiterea în judecata Consistoriului Arhieresc Prim; sesizează Sinodul mitropolitan în situația unor presupuse abateri atribuite ierarhilor, în vederea clarificării cazului; emite decizia mitropolitană de numire a președintelui Consistoriului mitropolitan și a Consistoriului mitropolitan monahal; comunică Patriarhiei Române numele clericilor de mir, ale exarhilor de mănăstiri și ale altor clerici din rândul cinului monahal din mitropolie, desemnați de Sinodul mitropolitan de a fi membri titulari și supleanți în Consistoriul Superior Bisericesc și Consistoriul Superior Bisericesc Monahal; aprobă, modifică și respinge hotărârile propuse de Consistoriul mitropolitan și Consistoriul mitropolitan monahal pentru cauzele privind caterisirea¹⁴.

Patriarhul României, în materie de disciplină bisericească are următoarele prerogative: sesizează Sinodul Permanent, printr-o adresă scrisă, cu privire la abaterile mitropoliților, ale ierarhilor aflați sub directa autoritate a Patriarhiei Române și ale episcopilor-vicari patriarhali, solicitând cercetarea respectivei sesizări în vederea trimiterii în judecata Consistoriului Arhieresc Prim; primește apelul motivat al unui ierarh sancționat printr-o hotărâre a Consistoriului Arhieresc Prim aprobată de către Sinodul Permanent și îl trimite spre rejudecare Consistoriului Arhieresc Ultim; exercită dreptul de a primi apel și dreptul de devoluțiune în mitropolii și în eparhiile aflate sub directa autoritate a Patriarhiei Române, în vederea restabilirii ordinii

¹³ R. Coresciuc, *Pastorație și politică. Răspunsuri teologice ale Sfântului Grigorie Palama la dilemele contemporane*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2017, p. 136.

¹⁴ Art. 114, alin. 4, lit. g, j, k, l, m din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

canonice și administrative¹⁵. În baza dreptului de devoluțiune, adică prin atributul transferului de competențe, patriarhul are îndatorirea și responsabilitatea de a supraveghea modul în care se face administrarea întregului patrimoniu bisericesc, luând măsuri legale de îndreptare acolo unde demnitatea, interesul și buna chivernisire a Bisericii o cer¹⁶. Tot în calitatea sa de Întâistătător, patriarhul are și drept de apel la conducerea supremă a statului împotriva unor decizii judecătorești și împotriva unor hotărâri luate de guvern, care ar atinge ordinea canonică și interesele superioare ale Bisericii¹⁷, în baza principiului fundamental al libertății religioase, al autonomiei cultelor religioase și al neutralității statului democratic.

2. Principiile canonice – fundament al dreptului de devoluțiune

Devoluțiunea în Biserică nu încalcă și nu restrânge cu nimic prerogativele de conducere ale chiriarhilor eparhioți, fiind respectat astfel, *principiul autonomiei interne* eparhiale, autonomie care trebuie să fie înțeleasă și aplicată doar în coresponsabilitate sinodală și ierarhică, iar nu ca o independență totală și în afara cadrului canonicostatutar bisericesc. Principiul autonomiei interne este unul constitutiv Bisericii, deoarece prin acesta se garantează deplina libertate de mărturisire a credinței proprii și de conducere după rânduielile și canoanele ei. Prin acest principiu canonic se reglementează viața internă a Bisericii, adică anumite unități ale Bisericii se conduc de sine, prin organe proprii, fiind totuși supuse supravegherii, controlului și îndrumării din partea autorităților bisericești superioare (*drept de devoluțiune*).

Conform prescripțiilor acestui principiu, în viața Bisericii există două cazuri de aplicabilitate a autonomiei interne:

– raportul dintre unitățile teritoriale mai mari sau situate la mari distanțe unele de altele (unitățile numite Biserici autonome, mitropolii sau numai eparhii autonome), care se bucură de o independență mai restrânsă în raport cu cea a Bisericilor autocefale, fiind, într-o anumită măsură, subordonate Bisericilor autocefale;

– raportul dintre unitățile și chiar dintre așezămintele sau instituțiile unei Biserici locale (mitropoliile, arhiepiscopiile, episcopiile, protopopiatele, parohiile, mănăstirile și orice alte așezăminte din cuprinsul unei Biserici locale autocefale sau autonome)¹⁸, adică autonomia eparhială sau a unităților administrative bisericești. Și tocmai, ca această autonomie bisericească să nu îmbrace forme discreționare, prin edictarea unor hotărâri sau decizii necanonice și abuzive din partea autorității jurisdicționale, ca instrument preventiv și corector, lucrează *instituția controlului bisericesc*, prin organismele sinodale

¹⁵ Art. 26, alin. 20, 21, 24 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

¹⁶ Art. 39, alin. 1 din *Regulamentul administrării bunurilor bisericești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2019, p. 48; text juridico-canonic aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 6332/2019 în ședința de lucru din 19 iunie 2019.

¹⁷ N. Dură, *Întâistătătorul în Biserica Ortodoxă. Studiu canonic*, în „Studii Teologice”, XL (1988), nr. 1, p. 49.

¹⁸ I. Floca, *Drept canonic ortodox. Legislație și administrație bisericească*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990, p. 201.

și prin autoritatea canonică competentă în baza dreptului de devoluțiune, prevăzut în sfintele canoane și în tradiția istorică a reglementărilor bisericești.

Astfel, autonomia internă, ca expresie a autocefaliei, reprezintă și independența unei unități bisericești organizate pe baza principiului etnic, principiu de mare importanță în Ortodoxie, datorită legăturii intrinseci dintre Biserică și popor. Universalitatea și etnicitatea își au baza în actul Cincizecimii¹⁹, iar etnicitatea și autocefalia sunt cele două realități ale Bisericii Apostolice²⁰.

Canoanele 34 și 35 Apostolic constituie temei juridico-canonic atât pentru exercitarea puterii bisericești și păstrarea unității Bisericii în autonomia eparhială, cât și pentru autonomia unei Biserici în cadrul relațiilor interortodoxe. De aceea, autonomia internă în Biserica Ortodoxă este o realitate funcțională potrivit căreia Bisericile locale se bucură de independență administrativă în relația cu Biserica mamă (Patriarhia), cu care rămân permanent într-o legătură indisolubilă²¹.

La baza dreptului de devoluțiune stă și *principiul subsidiarității*. Acesta este un principiu filozofico-politic al cărui obiectiv este descentralizarea luării deciziilor. Sensul general și scopul principiului subsidiarității constă în acordarea unui anumit grad de independență unei autorități subordonate față de o autoritate de nivel superior, în special o autoritate locală în relație cu autoritatea centrală²² – (descentralizarea). Conform principiului subsidiarității, puterea centrală deținută de stat trebuie să acorde inițiative autorităților regionale și locale, pentru ca cetățenii să participe la deciziile referitoare la viața lor de zi cu zi. În ceea ce privește aspectul antropologic, acest principiu consideră omul ca o persoană care tinde să se realizeze pe deplin în diverse medii – familie, comunitate, asociații – și nu ca un individ deznăscut și ignorant al problemelor comunității.

Raportul dintre stat și culte este formulat în spiritul principiului subsidiarității care stă la baza întregii construcții europene, o traducere politică modernă a vechiului principiu eclesiologic al sinodalității, adică al responsabilității colective și distincte în același timp²³.

Principiul subsidiarității nu se referă doar la distribuirea competențelor între diferitele niveluri ierarhice și/sau funcționale ale unei structuri sociale, ci constituie expresia unui anumit concept participativ al tuturor grupurilor din structura respectivă. Subsidiaritatea implică, în primul rând, recunoașterea autonomiei fiecărui grup al structurii pentru a-și stabili obiectivele și a decide procesele pe care încearcă să le atingă, dar implică, de asemenea, dialogul și participarea tuturor membrilor grupului

¹⁹ D. Stăniloae, *Universalitatea și etnicitatea Bisericii în concepția ortodoxă*, în „Ortodoxia”, XXIV (1979), nr. 1–4, pp. 143–152.

²⁰ N. Dură, *Întâistătătorul în Biserica Ortodoxă...*, p. 17.

²¹ G. Grigoriță, *Il concetto di «Ecclesia sui iuris»*. Un 'indagine storica, giuridica e canonica, Città Nuova, Roma, 2007, p. 23.

²² J. Barroche, *La subsidiarité. Le principe et l'application*, în „Études”, t. 408, (2008), no. 6, pp. 777–788.

²³ R. Preda, *Parteneriatul social dintre stat și cultele religioase. Marginalii la un proiect actual de lege*, în „TABOR-Tradiție și Actualitate în Biserica Ortodoxă Română”, III (2009), nr. 5, p. 29.

social în conceperea strategiilor de realizare a acestora, în execuția și evaluarea lor²⁴, precum și respectarea instrumentelor de autoreglare și coreglare.

Referitor la societatea religioasă, principiul subsidiarității asigură o bună colaborare și interrelaționare între Bisericile locale în cadrul comuniunii ecleziale regionale, autocefale și ecumenice²⁵, și ajută la diferențierea care trebuie făcută între dimensiunea eclesiologic-eschatologică a Bisericii și aspectul instituțional de organizare eclezială, distincția dintre Biserica locală și cea Universală.

În dreptul canonic ortodox „subsidiaritatea se bazează pe canoanele sinoadelor ecumenice primare care stabileau atribuții autorităților ecleziastice inferioare, atât în ceea ce privește edictarea de dispoziții normative aplicabile în raza lor de competență, cât și prin emiterea de reguli locale de administrare a patrimoniului bisericesc”²⁶, practică pe care o regăsim în întreaga tradiție canonică până astăzi. Astfel, structurile inferioare bisericești trebuie să acționeze și să intervină pentru a rezolva de o manieră potrivită problemele oamenilor, fără a se substitui organelor superioare bisericești, deoarece potrivit *dreptului de devoluțiune*, organele superioare intervin în mod excepțional în treburile organismelor inferioare pentru a lua măsuri canonice în vederea bunului mers al Bisericii.

Subsidiaritatea se manifestă în plan eclezial intern prin raportarea Bisericii locale (eparhia la sistemul mitropolitan și patriarhal), prin raportarea sistemului autocefal la comuniunea și coresponsabilitatea panortodoxă; în plan extern prin asumarea autonomiei în cadrul relațiilor dintre Biserică și Stat și în raporturile dintre Biserică și celelalte instituții care se manifestă în societate²⁷. Bisericile particulare și Biserica Universală trebuie să își respecte competențele reciproc²⁸, iar acest principiu oferă echilibru în interiorul comuniunii organice ecleziale, între sacramental și instituțional, între cler și credincioși, ținând cont de realitatea eclezială existentă și de actul jurisdicțional, care trebuie să se fundamenteze pe relația și raportul de coresponsabilitate sinodală.

Diferența drepturilor jurisdicționale, mai restrânse sau mai extinse, în funcție de unitatea bisericească la care se raportează, nu influențează cu nimic egalitatea în puterea spirituală a episcopilor, indiferent de rangul onorific sau administrativ, ceea ce duce la nașterea și respectarea principiului egalității în putere²⁹. Egalitatea în putere întărește principiul autonomiei interne și al sinodalității, care prevede această egalitate în puterea harică a tuturor ierarhilor și care se materializează prin dreptul fiecărui chiriarh de a-și conduce propria eparhie și de a lua hotărâri definitive în

²⁴ L. G. Sarasa, *La subsidiariedad en el Evangelio de Juan*, în „Theologica Xaveriana”, 59 (2009), no. 168, pp. 473–474, 477.

²⁵ P. Vlaicu, *Canon și libertate: împărtășirea continuă din experiența Bisericii*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013, p. 66.

²⁶ L. M. Harosa, *Drept canonic*, Editura Universul Juridic, București, 2013, p. 42.

²⁷ P. Vlaicu, *Canon și libertate...*, pp. 67–68.

²⁸ A. Leys, *Ecclesiological Impacts of the principle of subsidiarity*, Uitgeverij Kok Pharos, Kampen, 1995, p. 201.

²⁹ I. D. Ivan, *Patriarhia Ortodoxă Română la a 60-a aniversare*, în „Glasul Bisericii”, XLIV (1985), nr. 10–12, p. 641.

conlucrare și coresponsabilitate sinodală, adică chiriarul își exercită întreaga slujire în comuniune cu Sfântul Sinod³⁰. Însă această autonomie eparhială nu trebuie înțeleasă ca o independență totală, infailibilitate decizională sau ca o entitate ruptă de corpul bisericesc, ci aceasta se realizează și se înțelege doar prin colegialitate și coresponsabilitate sinodală, iar atunci când situația o impune, autoritatea canonică superioară intervine în baza dreptului de devoluțiune, spre îndreptarea și restabilirea ordinii interne ecleziale, acționând mai mult ca un instrument de coreglare a sistemului de management bisericesc.

Astfel, episcopii sunt autonomi sau independenți în jurisdicția lor³¹ și fiecare își exercită în mod deplin dreptul de conducere a propriei eparhii (can. 35 Apostolic)³², conform *principiului jurisdicțional*. Aceștia nu pot săvârși nici o lucrare în eparhia altui ierarh fără învoirea sau acceptul ierarhului titular al acelei jurisdicții³³. Potrivit Canonului 41 Apostolic autoritatea canonică individuală (episcopul) este conducătorul eparhiei sale (jurisdicției) în toate privințele exercitării puterii cu care a fost investit³⁴ (puterea învățătoarească, puterea sfințitoare și puterea conducătoare sau jurisdicțională)³⁵. Astfel, episcopul are libertate deplină în problemele spirituale și materiale (administrative)³⁶, putând aplica clericilor din jurisdicția sa, sancțiuni pentru abateri morale și disciplinare, în mod direct, fără a exista posibilitatea atacării sau contestării hotărârilor edictate, fie în mod indirect, prin intermediul instanțelor bisericești de judecată, care funcționează cu acordul și sub directa supraveghere a autorității canonice competente.

Dreptul canonic prevede sancțiuni și pentru cei care sunt delegați de autoritatea canonică să funcționeze în Consistoriile bisericești (judecători, acuzatori și apărători)

³⁰ Art. 86, alin. 1 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

³¹ Șt. Berechet, *Judecata bisericească la primii creștini*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI (1923), nr. 11, p. 770.

³² Nicodemus the Hagiorite, Agapius the Monk, *The Rudder (Pedalion) of the Metaphorical Ship of the One Holy Catholic and Apostolic Church of the Orthodox Christians, or All the Sacred and Divine Canons Hardcover*, translated by Denver Cummings, Publisher The Orthodox Christian Educational Society, Chicago, 1957, p. 52.

³³ Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 1456 din 5–7 martie 2008 a hotărât următoarele: „Ierarhul care va hirotoni un candidat aparținând altei eparhii decât cea pe care o păstorește, fără încuviințarea ierarhului de la care a plecat candidatul, să fie supus judecății Sfântului Sinod, iar hirotonia să fie declarată nulă. Chiriarul care nu va pune în aplicare prezenta hotărâre, încălcând disciplina canonică sinodală, intră sub incidența prevederilor canonice și statutare fiind supus judecății Sfântului Sinod”. Această problemă a fost repusă în discuție în ședința sinodală din data de 21 iulie 2021, primind amendamentul că, ierarhul vinovat de încălcarea jurisdicțională, va fi trimis în judecata Consistoriului arhieresc prim, ca instanță de fond, aflată sub autoritatea canonică a Sinodului Permanent al Bisericii Ortodoxe Române.

³⁴ Nicodemus the Hagiorite, Agapius the Monk, *The Rudder (Pedalion) of the Metaphorical...*, p. 62.

³⁵ Art. 88, alin. 1 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

³⁶ S. Marinescu, *Competența și atribuțiile judiciare ale clericilor în secolele XIV–XVIII*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVIII (1970), nr. 7–8 p. 796.

și care se fac vinovați de încălcări ale Regulamentului de procedură. Aceștia răspund personal, canonic și disciplinar în fața autorității bisericești din încredințarea căreia activează în instanța respectivă, iar în caz de neîndeplinire a îndatoririlor, instrumentare defectuoasă și hotărâri viciate procedural, întreaga instanță răspunde în fața autorității superioare³⁷, potrivit dreptului de control și inspecție sau dreptului de devoluțiune. Astfel, potrivit art. 48, alin. 2 din Reg. aut. can., în cazul neîndeplinirii obligațiilor de judecător, acuzator sau chiar apărător bisericesc, sau în cazul de cercetare și întocmire defectuoasă a rechizitoriului, precum și a pronunțării unor hotărâri viciate sau abuzive, fapte constatate de către instanțele superioare de apel și/sau recurs sau direct de către autoritatea canonică superioară, devoluțiunea este activată prin tregerea la răspundere a celor vinovați de către autoritățile canonice superioare competente, după cum urmează:

a) la sesizarea Consistoriului mitropolitan sau din oficiu, mitropolitul poate propune Sinodului mitropolitan să dispună Chiriarhului respectiv sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului eparhial incompetent și reconstituirea într-o nouă componență;

b) la sesizarea Consistoriului Superior Bisericesc sau din oficiu, Patriarhul României poate propune Sfântului Sinod să dispună Sinodului mitropolitan respectiv sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului mitropolitan incompetent și reconstituirea într-o nouă componență;

c) la sesizarea Cancelariei Sfântului Sinod sau din oficiu, Patriarhul României poate propune Sfântului Sinod să dispună sancționarea individuală a membrilor necorespunzători sau dizolvarea Consistoriului Superior Bisericesc incompetent și reconstituirea într-o nouă componență.

Prin acest mod de verificare și autoreglare internă, Biserica și procedura canonică prevede sancțiuni pentru un eventual abuz de drept sau de putere din partea celor care trebuie să vegheze la respectarea procedurii canonice și la îndeplinirea corectă a actului de justiție. Abuzul de putere reprezintă exercitarea excesivă a unei puteri conferite de un statut, adică utilizarea capacităților sau competențelor în afara domeniului de acțiune primit, prin încălcarea drepturilor unei persoane. Utilizarea anormală a puterilor conferite de o funcție este o eroare. Abuzul puterii ecleziastice³⁸

³⁷ Art. 48, alin. 2 din Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române; text juridico-canonic aprobat de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române prin Hotărârea nr. 937/2015 în ședința de lucru din 5–6 februarie 2015.

³⁸ Este cunoscut cazul de abuz de putere prezentat în Epistola a 22-a a Patriarhului Fotie, care prezintă excesul unui episcop ce a luat multe hotărâri nedrepte în cadrul instanțelor de judecată, din cauza lipsei de experiență și din ignorarea Sfintelor Canoane, caterisind, în mod abuziv, mai mulți slujitori, și pedepsind greșit o seamă de credincioși. În baza dreptului de devoluțiune, mitropolitul competent s-a autosesizat și a cerut ajutorul superiorului său, Patriarhul Fotie al Constantinopolului. Patriarhul, în calitate de autoritate canonică competentă, ale cărui hotărâri nu sunt susceptibile, nici de apel, nici de recurs, a hotărât în privința celor condamnați pe nedrept să fie eliberați de sub pedeapsă și să li se ofere restabilirea cea dreaptă sau reabilitarea canonică, iar episcopului care a greșit, i s-a transmis un avertisment, o scrisoare de dojenire și i s-a pus în vedere, că în caz de recidivă, va fi oprit de la duhovnicie, de la dreptul de a judeca în eparhia sa, până la dobândirea cunoștințelor necesare în materie de legislație conciliară; a se vedea L. M. Pătru, *Epistolele canonice ale Patriarhului Fotie. Considerații și evaluări*, în „Ortodoxia”, SN, X (2018), nr. 4, p. 162.

trebuie să fie pedepsit de autoritatea canonică competentă, în conformitate cu sfintele canoane³⁹ și cu regulamentele de disciplină internă bisericească.

Așadar, dreptul de devoluțiune a fost introdus ca remediu necesar pentru a corecta și totodată a sancționa neglijența instanțelor bisericești și a îndrepta hotărârile eronate pe care le pronunțau, iar scopul existenței și adoptării acestuia de către Biserică este acela de a menține autoritatea sfintelor canoane, a legislației bisericești și de a garanta faptul că normele dogmatice, liturgice și administrative se aplică uniform în cadrul ortodox al Bisericii, respectându-se astfel, principiile ierarhice.

3. Instituția controlului judiciar în procesul civil și dreptul de devoluțiune în justiția eclezială

În vederea înfăptuirii unei justiții corecte, echitabile și juste, sistemul de drept a reglementat posibilitatea îndreptării hotărârilor judecătorești eronate, prin contestarea sau atacarea acestora în fața altor instanțe de judecată superioare celor dintâi, dorindu-se astfel, desființarea hotărârilor nelegale sau netemeinice.

Pentru ca justiția civilă să-și poată realiza obiectivele propuse și anume, restabilirea drepturilor subiective și a ordinii de drept încălcate, este necesar ca procedura nu numai să asigure condițiile unei bune judecăți de fond, dar și să organizeze căile de atac prin mijlocirea cărora erorile de judecată comise în orice fază a procesului să poată fi reparate, astfel încât, fie și cu întârziere, dreptatea să triumfe⁴⁰. Un bun sistem procedural trebuie să asigure un climat și o corelație potrivită pentru ca prin controlul judiciar exercitat prin căile de atac, să se poată realiza o corecție și o ameliorare a actului de justiție eronat.

În doctrină controlul judiciar este definit, ca fiind dreptul și obligația pe care le au în cadrul unui sistem judiciar instanțele judecătorești superioare de a verifica, în condițiile și cu procedura stabilită de lege, legalitatea și temeinicia hotărârilor pronunțate de instanțele judecătorești inferioare și de a casa sau modifica acele hotărâri ce sunt greșite sau de a le confirma pe cele ce sunt legale și temeinice; este controlul exercitat de instanțele superioare asupra actelor de jurisdicție ale instanțelor inferioare⁴¹. Un bun sistem procedural trebuie să asigure un climat și o corelație potrivită pentru ca prin controlul judiciar exercitat prin căile de atac, să se poată realiza o corecție și o ameliorare a actului de justiție eronat.

Controlul judiciar îl întâlnim și în dreptul bisericesc, sub numele de *drept de devoluțiune*⁴² sau îl putem numi chiar *control canonic*, reprezentând dreptul de

³⁹ P. Trudel, *A Dictionary of Canon Law*, B. Herder Book Co., London, 1920, p. 4.

⁴⁰ V. Daghe, *Căile de atac de reformare în procesul civil*, Ed. Național, București, 1997, p. 179.

⁴¹ I. Stoenescu și S. Zilberstein, *Drept procesual civil: Căile de atac și procedurile speciale*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1981, p. 9.

⁴² În Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nr. 4780 din 7 iulie 2010, în baza dreptului de devoluțiune, se prevede faptul că „la soluționarea unor cazuri de indisciplină în rândul clerului, care dau naștere unor evenimente ce implică și influențează negativ viața bisericească din eparhie și din afara ei, eparhiile trebuie să se consulte cu autoritățile bisericești superioare (Mitropolit, Patriarh). În situația apariției la nivelul eparhiei a unor cazuri care pot aduce prejudicii ordinii canonice și administrative, autoritățile eparhiale vor solicita autorităților bisericești ierarhic superioare consiliere și sprijin în vederea soluționării”.

supraveghere, control și îndrumare executat *ex officio*, de către un organ de administrație de competență superioară asupra organelor situate într-o stare ierarhică inferioară, în cazul când acestea, din neglijență sau din abuz de putere, nu-și îndeplinesc sau încalcă prevederile canonice sau regulamentele (neaplicarea legii sau aplicarea greșită a legii)⁴³. Așadar, controlul judiciar în Biserică este reprezentat de dreptul de control și inspecție al autorității superioare bisericești, față de o autoritate bisericească de grad inferior. Însă, dacă avem în vedere faptul că, toate hotărârile instanțelor de judecată trebuie să fie aprobate de către autoritatea canonică, putem spune că întreg sistemul judecătoresc bisericesc se află într-o permanentă verificare sau sub un control canonic direct, menit să excludă orice eroare sau aplicare greșită a sfintelor canoane și a regulamentelor bisericești. Autoritatea canonică reprezintă controlul în instanța de judecată, potrivit puterii primite de la Dumnezeu, iar orice persoană sau instituție civilă nu poate și nu are dreptul de a exercita vreun control judiciar sau de orice natură în această privință.

Greșelile care au dus la o hotărâre eronată se datorează fie părților care prin denaturările și reticențele lor nu au informat corect pe judecători ori nu s-au apărat complet, fie chiar judecătorii care nu și-au exercitat rolul activ, nu au apreciat corect situația de fapt ori au aplicat sau interpretat în mod greșit legea⁴⁴.

Dreptul de a ataca pe căi legale hotărârea judecătorească reprezintă un element component al conținutului principiului disponibilității și al dreptului la un proces echitabil, exprimând facultatea părților de a sesiza instanța competentă, prin folosirea căii de atac prevăzută de lege, în vederea exercitării de către această instanță a controlului judiciar asupra hotărârii atacate⁴⁵. Acest drept este consacrat în art. 129 din Constituția României: „Împotriva hotărârilor judecătorești, părțile interesate și Ministerul Public pot exercita căile de atac, în condițiile legii”. Astfel, accesul liber la justiție, garantat de legea fundamentală a statului oricărui cetățean⁴⁶, trebuie respectat și prin prisma procedurii controlului judiciar⁴⁷, apelând la căile de atac de reformare și retractare, stabilite de lege și în condițiile pe care aceasta le reclamă.

În literatura și practica judiciară s-au cristalizat o serie de reguli privind exercitarea căilor de atac prin care se realizează controlul judiciar: a) existența unei hotărâri judecătorești pe care legea să o declare susceptibilă de a fi atacată; b) manifestarea de voință a unei părți, în sensul de a exercita o cale de atac, astfel, garantându-se principiul disponibilității; c) stabilirea legalității căii de atac, prin dispozițiile legale de a putea contesta o hotărâre judecătorească; d) ierarhia căilor de atac, prin respectarea atacării unei hotărâri, gradual, prin apel și apoi recurs, sau alte căi extraordinare de atac, potrivit legii; e) unicitatea dreptului de a folosi o cale de atac, prin manifestarea și folosirea lui⁴⁸.

⁴³ G. Soare, *Legislația bisericească...*, p. 181.

⁴⁴ V. M. Ciobanu, *Drept procesual civil*, vol. II, Tipografia Universității din București, București, 1988, p. 9.

⁴⁵ M. Costin, *Dicționar de drept procesual civil*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 201.

⁴⁶ Art. 21 din Constituția României.

⁴⁷ V. Daghie, *Căile de atac de reformare în procesul civil*, p. 17.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 23–25.

Dacă apelul sau calea ordinară de atac este deschisă în toate cazurile, prin exercitarea ei putându-se ajunge la o nouă judecare în fond⁴⁹, calea de atac extraordinară este aplicabilă doar pentru motivele expres și limitativ prevăzute de lege, fiind exercitată după ce a fost epuizată calea ordinară de atac (art. 459, alin. 1 C. pr. civ.).

Art. 457 C. pr. civ. consacră principiul legalității căii de atac, hotărârea judecătorească fiind supusă numai căilor de atac prevăzute de lege, în condițiile și termenele stabilite de aceasta, indiferent de mențiunile din dispozitivul ei⁵⁰.

În mod curent, căile de atac pot fi exercitate numai de părțile aflate în proces care justifică un interes (art. 458 C. pr. civ.), iar prin garantarea disponibilității procesuale, părțile pot solicita instanței legal investite cu soluționarea unei căi de atac, să ia act de înțelegerea lor cu privire la soluționarea litigiului (art. 462 C. pr. civ.).

Problema unui proces echitabil și a dreptului de acces nestingherit la justiție este o preocupare constantă a țărilor membre ale Uniunii Europene, Parlamentul European și Curtea de Justiție căutând întotdeauna soluții de a asigura și garanta respectarea acestor drepturi inalienabile. În Rezoluția Parlamentului European adoptată în data de 4 noiembrie 2020 se specifică faptul că drepturile la un proces echitabil și la căi de atac eficiente rămân aplicabile și în situațiile de urgență, ceea ce înseamnă că persoanele afectate de măsurile de urgență trebuie să poată beneficia de căi de atac eficiente în cazul în care autoritățile statului aduc atingere drepturilor lor fundamentale, și că trebuie să se garanteze totodată faptul că puterea executivă nu își depășește competențele legale⁵¹. Prin urmare, principiul legalității căii de atac și respectarea acestuia este asigurat atât de legislația internațională și națională, cât și de practica judiciară, căutându-se permanent soluții de perfecționare și dezvoltare a acestor demersuri juridice.

În procedura canonică nu se face distincție *in terminis*, între cale de atac ordinară și extraordinară, însă se întrebuintează în dreptul său apelul, recursul, revizuirea și iertarea, prevăzute în capitolul V al Regulamentului autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române.

În dreptul bisericesc contemporan, inclusiv cel al Bisericii Ortodoxe Române, este asigurat principiul dublului grad de jurisdicție, prin dreptul părților de a ataca o hotărâre judecătorească cu apel sau recurs, după caz⁵². Însă este statuat în dreptul intern al fiecărei Bisericii Autocefale, în baza principiului autonomiei, ca o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă, aprobată de către un Sfânt Sinod local, să nu poată fi atacată la un alt for de judecată al altei Biserici surori sau în fața instanțelor civile, de orice grad, inclusiv cele internaționale, sub excepția de necompetență absolută a acestora în materie de disciplină canonică, drept care reglementează viața

⁴⁹ I. Deleanu, *Tratat de procedură civilă*, vol. II, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 142.

⁵⁰ Art. 457, alin. 1 din Codul de procedură civilă.

⁵¹ Rezoluția Parlamentului European referitoare la impactul măsurilor contra COVID-19 asupra democrației, statului de drept și drepturilor fundamentale (2020/2790-RSP), <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/B-9-2020-0343_RO.html>, 15.12.2022.

⁵² Hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nr. 381 din 17 februarie 2011.

internă a cultelor religioase (*autonomie internă*), pe de o parte, și independența Bisericii locale autocefale față de o altă Biserică Ortodoxă soră sau de orice altă entitate politică sau statală (*autonomie externă*), pe de altă parte.

Totuși, a existat de-a lungul timpului în Răsărit, practica dreptului de apel la Patriarhii de Constantinopol. Această problemă a fost cercetată și dezbătută într-o lucrare de specialitate de către profesorul rus Anton Kartășev de la Institutul rus de Teologie Ortodoxă din Paris, în anul 1936. Astfel, acesta pledează pentru recunoașterea faptelor istorice care dovedesc faptul că în mai multe rânduri, Bisericile Ortodoxe autocefale locale au apelat, de nevoie sau când situația a cerut-o, la autoritatea canonică a Scaunului Patriarhal Ecumenic, pentru a interveni să gestioneze, să medieze și chiar să judece diferite neînțelegeri din jurisdicția Bisericilor locale respective⁵³.

Bunăoară, episcopul de Constantinopol a fost ridicat de împărații bizantini la înălțimea unui primat al imperiului, unui patriarh ecumenic și, astfel, s-a creat în dreptul canonic oriental statutul privilegiilor (*πρωτόνεια*) patriarhului de Constantinopol, statut care însă, nu îi acorda acestuia decât un drept onorific, *de facto*, iar nu *de jure*. Prin această practică se încalcă principiul fundamental canonic al autocefaliei bisericești, prin care nici o altă instituție externă, civilă sau religioasă, nu se poate amesteca sau nu se poate substitui organismelor de conducere ale Bisericii locale autocefale, chiar dacă de-a lungul timpului s-au putut constata astfel de practici necanonice sau ingerințe, străine duhului și tradiției canonice ortodoxe.

Canonul 28 al Sinodului al IV-lea Ecumenic recunoaște întâietatea onorifică a Scaunului de Constantinopol și extinde autoritatea scaunului din cetatea imperială asupra diocезelor Traciei, Pontului și Asiei, ca urmare firească a aplicării principiului canonic teritorial, adică al adaptării unităților bisericești la împărțirile administrativ-politice ale statului⁵⁴. Totodată, prin acest canon, Scaunul din Constantinopol (Noua Romă) a fost ridicat la rangul de Patriarhie; așadar, nici Sinodul II Ecumenic, nici Sinodul IV Ecumenic și niciun alt Sinod General nu au dat Scaunului din Constantinopol un drept de jurisdicție universală asupra întregului Răsărit⁵⁵, ci doar asupra diecezei sale care a fost extinsă cu noile ținuturi amintite.

Canonistul grec Ioan Zonaras⁵⁶ a tranșat definitiv această excepție pe care și-a acordat-o Patriarhul Ecumenic de-a lungul timpului: „Patriarhul Ecumenic nu este

⁵³ T. M. Popescu, *Practica dreptului de apel la Patriarhii de Constantinopol*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LV (1937), nr. 3–4, p. 221.

⁵⁴ N. Dură, *Patriarhia Ecumenică și Autocefalia Bisericii noastre de-a lungul secolelor*, în „Studii Teologice”, XXXVIII (1986), nr. 3, p. 55.

⁵⁵ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență în materie canonică privind problema autocefaliei bisericești*, în „Rolul jurisprudenței în dezvoltarea noului drept român”, Academia Română, Ed. Universul Juridic, București, 2019, p. 250.

⁵⁶ Ioan Zonaras (în greacă Ζωναράς Ἰωάννης, n. 1074 – d. 1159) a fost mare un canonist, cronicar, istoric și teolog bizantin, care a trăit la Constantinopol. În timpul împăratului Alexios I Comnen a deținut funcțiile de șef al justiției și de secretar privat (protascribit) al împăratului.

desemnat ca judecător asupra tuturor mitropoliților fără excepție, ci numai asupra celor ce se găsesc sub jurisdicția sa; deoarece el nu poate chema la judecata sa pe mitropoliții Siriei, sau Palestinei, sau Feniciei, sau Egiptului contra voinței lor; ci mitropoliții Siriei stau sub jurisdicția Patriarhului de la Antiohia; cei din Palestina stau sub jurisdicția celui de la Ierusalim; iar cei din Egipt sunt supuși judecății celui de la Alexandria, de la care primesc hirotonia și cărora sunt supuși⁵⁷.

Din această cauză, tendința Patriarhiei ecumenice de a-și subordona direct și complet aproape toate Bisericile locale din Orient, a dat naștere la animozitate față de privilegiile sale și la lipsa de dorință de a le susține, privilegiile care nu au venit din voința internă a Bisericii Universale, ci ele au fost impuse oarecum, de către puterea politică a Imperiului Bizantin. Împărații primeau plângeri și cereri din toate părțile Orientului și le îndreptau către episcopul capitalei, care delibera asupra lor împreună cu episcopii prezenți în sinodul endemic (σύννοδος ἐνδημοῦσα). Această practică a apelului la judecata Constantinopolului a adus după sine și întinderea autorității administrative a episcopului de Constantinopol, la început mărginită, devenind o autoritate de caracter atotimperial-ecumenic⁵⁸, lucru prevăzut formal prin canoanele 9, 17 și mai ales 28 ale Sinodului IV Ecumenic. De asemenea, hotărârea principială luată de Părinții Sinodului al II-lea Ecumenic prin canonul 2, a fost determinată de modul în care se organizau și se administrau Bisericile ce se aflau în ținuturile barbare din cadrul Imperiului romano-bizantin. Datorită faptului că Scaunul de Constantinopol se afla în capitala imperiului, Părinții Sinodului au conferit acestuia o întâietate de onoare, dar fără drepturi jurisdicționale universale sau excepționale asupra altor unități bisericești⁵⁹. Așadar, o Biserică autocefală nu își poate extinde jurisdicția canonică în afara limitelor stabilite și recunoscute prin consensul unanim al tuturor Bisericilor autocefale surori, indiferent de motivele sau de conjuncturile istorico-politice care ar putea interveni de-a lungul vremii.

Slujind unitatea întregii Biserici, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului, deține o autoritate de onoare (*primus inter pares* – primul între egali), nu de jurisdicție, care îi rezervă numai dreptul de inițiativă și de prezidare⁶⁰ la nivelul Ortodoxiei Universale, mai ales în ceea ce privește întrunirea Sinoadelor panortodoxe sau a Sinaxei Întâistătorilor Bisericilor Ortodoxe Autocefale.

În ultimul timp, putem reitera apelurile acute la autoritatea sau la mijlocirea Patriarhului de Constantinopol de către: Biserica din Cipru la 1933, contra stăpânirii engleze; Biserica rusă prin Patriarhul Tihon, pentru despărțirea de ea a exarhatului Georgiei; de asemenea, s-au mai adresat Patriarhiei Ecumenice pentru recunoașterea

⁵⁷ Comentariul lui Ioan Zonaras la Canonul 17 Sin. IV Ec. apud † N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Canoanele Sinoadelor Ecumenice*, vol. I, partea a II-a, Tipografia Diecezană, Arad, 1931, p. 236.

⁵⁸ T. M. Popescu, *Practica dreptului de apel...*, p. 222.

⁵⁹ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență...*, p. 250.

⁶⁰ P. Gaudin, *Marile religii. Iudaismul, Creștinismul, Islamul, Hinduismul și Budismul*, trad. de Sanda Aronescu, Ed. Orizonturi, București, 1995, p. 290.

autocefaliei sau autonomiei bisericești Finlanda, Estonia, Polonia, Cehia și Slovacia, Letonia⁶¹ și, de curând, Ucraina.

Prin urmare, în problema primatului onorific al Patriarhului Ecumenic și al dreptului său de apel (drept devolutiv) pentru întreaga Ortodoxie, precum și a modului de dobândire și recunoaștere a autocefaliei unei Biserici Ortodoxe locale, trebuie ca Bisericile Ortodoxe Autocefale să ia o hotărâre în acord sau prin consens general (*Consensus Ecclesiae Dispersae*), spre binele comun, în ceea ce privește armonizarea principiului autocefaliei cu cel al respectării și consultării patriarhului ecumenic, potrivit tradiției și practicii vechi din cadrul Bisericii Ortodoxe Universale⁶².

4. Căile de atac – mod de exercitare a controlului judiciar și a dreptului de devoluțiune

În doctrină, căile de atac sunt definite ca fiind mijloacele juridice procesuale prin intermediul cărora se poate solicita verificarea legalității și temeiniciei hotărârilor judecătorești și, în final, remedierea erorilor săvârșite⁶³ (materiale și/sau procedurale). Rolul căilor de atac este acela de a înlătura din cuprinsul hotărârii de judecată eventualele erori ce s-au strecurat din cauza părților, a judecătorilor sau a terțelor persoane implicate în proces, astfel dorindu-se asigurarea îndeplinirii principiilor procesului judiciar⁶⁴, al legalității și garantării aflării și exprimării adevărului⁶⁵ de către instanțele de judecată superioare.

În dreptul modern instanțele judecătorești sunt organizate, într-un sistem piramidal, iar acțiunea civilă se exercită adeseori în fața unor instanțe superioare. Procesul civil poate accede într-o fază a judecății în fața instanțelor de control judiciar. La aceasta se ajunge ori de câte ori părțile sau procurorul consideră că o hotărâre judecătorească este nelegală sau netemeinică. Căile de atac reprezintă tocmai acele mijloace procedurale care fac posibilă exercitarea controlului judiciar,

⁶¹ C. Santi, *Aspecte teoretice și jurisprudență...*, p. 225.

⁶² O noutate la nivelul Ortodoxiei Universale o reprezintă acordarea autocefaliei Bisericii Ortodoxe din Macedonia de Nord, de către Biserica Ortodoxă Sârbă, prin Tomosul Sinodal acordat în data de 5 iunie 2022 în Catedrala Ortodoxă din Belgrad. Noua Biserică Ortodoxă Autocefală a primit titlatura de „*Arhiepiscopia de Ohrida și a Macedoniei de Nord*”, cu sediul la Skopje. Noutatea rezidă în faptul că este prima dată în istoria Bisericii Creștine Răsăritene când o Biserică Ortodoxă locală primește autocefalia de la o altă Biserică-mamă, decât cea a Patriarhiei Ecumenice a Constantinopolului. În continuare trebuie ca toate celelalte Biserici Ortodoxe Surori să recunoască autocefalia noii Bisericii Ortodoxe din Macedonia de Nord, iar în final, Patriarhia Ecumenică să emită un Tomos final de autocefalie pentru a exprima un consens panortodox pe această temă a recunoașterii autocefaliei Arhiepiscopiei de Ohrida; <<https://basilica.ro/precizare-privind-decizia-sfantului-sinod-al-patriarhiei-romane-de-recunoastere-a-autocefaliei-bisericii-din-macedonia-de-nord/>>, 14.02.2023.

⁶³ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, ediția a IV-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 625.

⁶⁴ A. Tabacu, *Drept procesual civil*, ediția a III-a, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 303.

⁶⁵ A. Velescu, *Recursul civil*, Ed. Științifică, București, 1965, p. 5.

acesta fiind controlul exercitat de instanțele superioare asupra actelor de jurisdicție ale instanțelor inferioare. Controlul judiciar se declanșează prin intermediul căilor legale de atac prevazute în Codul de procedură civilă. În procedura civilă căile de atac sunt ordinare și extraordinare, calea ordinară de atac este apelul, iar căile extraordinare de atac sunt recursul, contestația în anulare și revizuirea (art. 456 C. pr. civ.).

Controlul judiciar exercitat prin intermediul instanțelor de apel și/sau recurs, are drept urmare îndreptarea hotărârilor judecătorești greșite sau confirmarea celor legale și temeinice și se exercită ca urmare a plângerii părților nemulțumite sau a procurorului, după caz.

Controlul judiciar poate fi înțeles numai în baza respectării principiului garantării unui proces echitabil, examinarea cauzei trebuind să se facă de o instanță independentă, imparțială, stabilită prin lege. Independența, astfel înțeleasă, nu exclude intervenția instanțelor de control judiciar care intervin în urma exercitării căilor de atac împotriva hotărârilor judecătorești.

Apelul reprezintă un drept fundamental, iar nu o obligație, o cale de atac ordinară, comună, devolutivă de reformare și suspensivă de executare⁶⁶, prin care se pune în aplicare principiul dublului grad de jurisdicție. Acest principiu stă la baza sistemului jurisdicțional, care trebuie să asigure o instanță de fond și o instanță superioară de control judiciar, control ce se exercită ca urmare a folosirii de către părți a căii de atac a apelului sau recursului, potrivit legii⁶⁷. Principiul dublului grad din dreptul civil poartă denumirea în dreptul canonic de principiul instanțelor sau forurilor de judecată bisericească, care a fost reglementat prin canonul 6 al Sinodului II Ecumenic și care presupune existența dreptului de apel împotriva hotărârii autorității canonice la o instanță superioară, iar canonul 5 al Sinodului I Ecumenic statuează îndatorirea episcopilor de a se întruni de două ori pe an, în calitate de instanță de judecată, pentru a soluționa cazurile contestate. De asemenea, canonul 4 de la Sardica permite celui condamnat de o instanță eparhială, să facă apel la o instanță superioară, pentru dovedirea nevinovăției prin intermediul a noi probe⁶⁸, timp în care condamnarea din prima instanță este suspendată până la finalizarea noii hotărâri.

Apelul permite îndreptarea aproape în totalitate a unei hotărâri netemeinice și nelegale, este exponentul principiului dublului grad de jurisdicție și reprezintă nu numai un remediu jurisdicțional, ci și unul jurisprudențial, el asigură la un prim nivel dorita omogenizare a practicii instanțelor în interpretarea și aplicarea normelor de drept. Efectele cererii de apel, de la noțiunea și delimitarea acestora, trecând prin

⁶⁶ I. Leș, *Tratat de drept procesual civil*, p. 635.

⁶⁷ I. Stoienescu și S. Zilberstein, *Drept procesual civil: Căile de atac și procedurile speciale*, p. 17.

⁶⁸ D. Boroianu, *Dreptul bisericesc: canoanele Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit așezate pe probleme și interpretări*, vol. I, Fundația Anastasia, București, 2007, p. 343.

efectul suspensiv de executare, acela al investirii instanței de control judiciar, la stabilirea cadrului procesului în etapa apelului. În procesul canonic, în baza dreptului de devoluțiune, în cazul atacării hotărârii pronunțate la o instanță eparhială, cererea este adresată de apelant direct Mitropolitului (art. 152, alin. 1 Reg. aut. can.), care în baza referatului întocmit de inspectorul bisericesc de la Mitropolie, poate dispune înscrierea cererii de apel în registrul de judecată al Consistoriului Mitropolitan (art. 153, alin. 1–2 Reg. aut. can.). În cazul apelului adresat de către un ierarh asupra hotărârii pronunțate de Consistoriul Arhieresc Prim, ca primă instanță sau instanță de fond, tot în baza puterii devolutive, apelantul va adresa direct cererea către Patriarh, care trimite cazul spre judecare Consistoriului Arhieresc Ultim (instanță de apel)⁶⁹. Astfel, cererea de apel este un mijloc procedural prin care prerogativa acțiunii juridice este transformată într-un act procesual concret, specific acestei căi de atac devolutive, iar efectul devolutiv este limitat de regula *tantum devolutum quantum iudicatum*, potrivit căreia în apel nu se poate schimba cadrul procesual stabilit în fața primei instanțe.

Și pe calea *recursului bisericesc* se verifică legalitatea și canonicitatea hotărârii atacate. Prin recurs li se garantează părților drepturile și interesele legitime, prin acordarea dreptului de a contesta prin atacarea hotărârii instanțelor de fond, care astfel, se supun controlului și verificării instanțelor de casare, în baza dreptului de devoluțiune, până la a căror decizie cu caracter definitiv, hotărârea nu dobândește putere legală și nici executorie.

În instanța civilă, la recurs nu se pot produce noi probe, cu excepția înscrisurilor noi, care pot fi depuse sub sancțiunea decăderii, odată cu cererea de recurs, respectiv, cu întâmpinarea. Fiind o instanță de control judiciar și nu de judecată de fond, instanța de recurs verifică hotărârea atacată doar pe baza probelor administrate la fond, fără a avea posibilitatea de a administra probe noi⁷⁰. Astfel, instanța eclezială de casare verifică pe lângă problemele de drept procesual și aspecte ce țin de fondul cauzei: analizează probele și întreg rechizitoriul din dosar, privind respectarea procedurii de administrare a acestora, dacă au fost suficient verificate de către instanța de fond, dacă au fost interpretate corect și dacă hotărârea adoptată este în concordanță cu faptele incriminate și cu probele administrate. În urma acestei verificări, instanța de recurs poate soluționa cererea, fie prin casarea hotărârii atacate, situație în care trimite dosarul spre rejudecare la instanța de fond sau judecă chiar ea însăși cazul pe fond⁷¹, refăcând cercetarea împrejurărilor de fapt a cauzei și înlăturând greșelile primei instanțe, fie prin respingerea cererii de revizuire ca inadmisibilă, păstrând hotărârea atacată. Prin urmare, spre deosebire

⁶⁹ Art. 26, alin. 21 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

⁷⁰ M. Fodor, *Probele în procesul civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 422.

⁷¹ V. Ștefan, *Recursul în cauzele disciplinare bisericești*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXIII (1955), nr. 6, p. 541.

de instanța civilă, instanța eclezială de casare exercită și un control de temeinicie (control judiciar-canonic), iar nu numai de legalitate a hotărârii atacate, iar dacă se constată o eroare judiciară sau o instrumentare defectuoasă a speței, cere aprobarea autorității canonice competente să admită rejudecarea cazului pe fond, prin refacerea cercetării și rechizitoriului, potrivit procedurii canonice inițiale.

Prin urmare, recursul reprezintă o cale extraordinară de atac, menit să repare ilegalitățile și să pună în aplicare controlul judiciar, fiind un mijloc procedural prin care recurentul contestă o decizie judecătorească emisă de o instanță de gradul I, în momentul în care decizia pronunțată nu satisface exigențele și nu garantează respectarea dreptului subiectiv al persoanei, având și un rol subsidiar în uniformizarea jurisprudenței.

Hotărârea pronunțată în urma verificării și judecării instanțelor de control judiciar și canonic, este definitivă și executorie, iar în baza principiului canonic al autonomiei Bisericii și a principiului constituțional al autonomiei cultelor religioase, hotărârile Sfântului Sinod, ca autoritate canonică disciplinară și de judecată centrală a membrilor săi în ultimă instanță, sunt inatacabile în fața instanțelor de judecată civile⁷², care au necompetență absolută în materie de disciplină canonicobisericească, au caracter obligatoriu în Patriarhia Română și au valabilitate în Ortodoxia canonică universală⁷³. De asemenea, art. 158, alin. 3 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române statuează faptul că hotărârile instanțelor superioare de judecată bisericească (Consistoriul mitropolitan, Consistoriul mitropolitan monahal, Consistoriul Superior Bisericesc și Consistoriul Superior Bisericesc Monahal) au caracter obligatoriu în toate eparhiile Bisericii Ortodoxe Române. Însă, potrivit principiului autonomiei eparhiale, în situația în care o astfel de hotărâre nu este acceptată în eparhia din care provine clericul sancționat în prima instanță, chiriarhul locului este îndatorat să prezinte, în scris, motivele acestui refuz, în fața Sinodului mitropolitan pentru cazurile de depunere din treaptă și în fața Sfântului Sinod pentru cazurile de caterisire, care vor stabili modalitățile de aplicare sau punere în executare a hotărârii instanței de judecată bisericească. Acest fapt pune față în față două instituții canonic-juridice esențiale, autonomia eparhială și dreptul de devoluțiune, situație ce pendulează între conflictul jurisdicțional și ascultarea canonică, problemă ce poate fi rezolvată pe cale amiabilă, prin dialog, mediere, comuniune și coresponsabilitate sinodală, prin fundamentarea și argumentarea atitudinii părților, sau pe cale administrativ-disciplinară, prin soluție definitivă edictată de către autoritatea canonică competentă (Sinodul mitropolitan sau Sfântul Sinod, după caz), după judecarea lor, la nevoie, în Consistoriile arhieresti Prim și/sau Ultim.

⁷² Art. 162, alin. 5 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, republicat.

⁷³ *Regulamentul autorităților canonice disciplinare și al instanțelor de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2015, p. 11.

Însă, atât în procesul civil, cât și în cel bisericesc, hotărârile instanței de casare, rămase definitive, pot fi atacate pe cale extraordinară, prin revizuire pentru hotărârile bisericești, iar pentru cele civile, prin revizuire și/sau contestație în anulare.

Chiar dacă, *revizuirea* nu pune problema unui control judiciar în procesul civil, ci a unei noi judecăți, bazată pe noi elemente de fapt, nereținute sau neștiute în judecarea inițială a fondului, totuși revizuirea se întemeiază pe împrejurări de natură a ruina credibilitatea probelor administrate ori pe mijloace necinstite folosite de partea câștigătoare, respectiv pe cauze ce au determinat o eroare involuntară a judecătorului asupra chestiunilor de fapt⁷⁴, astfel încât, în lumina noilor împrejurări sau dovezi se impune retractarea hotărârii viciate. În justiția bisericească revizuirea reprezintă un remediu procesual pentru înlăturarea unor împrejurări și disfuncționalități care au dus la pronunțarea unei hotărâri viciate în substanța sa. Prin revizuire se acordă posibilitatea retractării unei hotărâri judecătorești definitive și puse în executare, care se dovedește a fi greșită în raport cu împrejurări de fapt survenite după pronunțarea acesteia sau necunoscute în momentul judecării cauzei, ceea ce pune în practică dreptul de devoluțiune, prin controlul și verificarea hotărârii atacate.

5. Concluzii

Remediile împotriva hotărârilor judecătorești netemeinice și nelegale sunt mijloace prevăzute de lege prin statul de drept sau de normele canonice prevăzute în Statutul de organizare și funcționare al Bisericii Ortodoxe Române, în baza cărora persoanele desemnate de legiuitor sau de autoritatea canonică, promovează un control judiciar-canonic în care se verifică hotărârile pronunțate de o instanță inferioară în vederea desființării acelor hotărâri care conțin erori de fapt și de drept și înlocuirea lor cu hotărâri judecătorești, conform legii și adevărului judiciar. Remediile împotriva hotărârilor judecătorești, atât ordinare, cât și extraordinare, se bazează pe necesitatea controlului activității instanțelor de judecată. În urma exercitării controlului judiciar, pot fi evitate eventuale erori în procesul juridic, fie în ceea ce privește stabilirea faptelor, fie în ceea ce privește aplicarea legii. Însă, prin toate hotărârile edicate și pronunțate, instanța de control judiciar, indiferent de gradul jurisdicțional, trebuie să respecte principiul de sorginte pretoriană „*non reformatio in pejus*”, potrivit căruia, judecătorii de apel nu pot agrava situația apelantului în apelul său unic. Hotărârea atacată, dacă este cazul, poate fi reformată numai în favoarea (in melius) și nicidecum în defavoarea (in peius) acelei părți. Astfel, apelantului nu i se poate crea în propria cale de atac o situație mai rea decât aceea din hotărârea atacată, în afară de cazul în care el consimte expres la aceasta. Și Decizia ICCJ nr. 881 din 15 aprilie 2021, a Secției I Civile, prevede ca hotărârea atacată să poată fi schimbată numai în favoarea părții care a exercitat apelul.

⁷⁴ M. Fodor, *Drept procesual civil*, vol. II, ediția a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 518.

Așadar, căile de atac sunt indispensabile în orice sistem procesual modern, civil sau canonic, pentru remedierea greșelilor ținând de judecata fondului cauzei, a procesului, ori de încălcarea unor norme de ordin procedural. Căile de atac au menirea de a deschide calea controlului judiciar sau canonic (prin exercitarea dreptului de devoluțiune al autorității canonice competente) asupra legalității și temeiniciei unei sentințe judecătorești a unei instanțe inferioare ori a unei autorități canonice de rang inferior. Efectul devolutiv se realizează prin intermediul căilor de atac, cauza fiind transmisă de la instanța a cărei hotărâre a fost atacată (*iudex a quo*) instanței de control judiciar (*iudex ad quem*), aceasta fiind împuternicită să realizeze o verificare a hotărârii atacate. Spre deosebire de căile ordinare de atac, care cunosc o devoluțiune integrală a cauzei, transmițând instanței de control judiciar întregul complex de chestiuni de fapt și de drept pe care le comportă, în cazul căilor extraordinare devoluțiunea cauzei este parțială, circumscrisă unor motive aprioric stabilite de lege. Sesizarea instanței de control judiciar reprezintă o manifestare de voință facultativă a titularului căii de atac, de aceea, devoluțiunea cauzei este limitată, sub un prim aspect, la persoana care a declarat calea de atac și la persoana la care se referă calea de atac și numai în raport cu calitatea pe care recurentul o are în proces.